

КОЛЕКТИВ АВТОРІВ

БАЛЮК Ірина Анатоліївна — кандидат юридичних наук, доцент кафедри підприємницького та корпоративного права ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана» — Розділ 10 (співавтор — НАМЯСЕНКО Ольга Кузьмівна);

БОРЕЦЬ Лариса Василівна — кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри фінансового права ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана» — Розділ 6 (співавтор — ОСТАПОВИЧ В'ячеслав Миколайович);

ГАЛАХМЕТОВ Ігор Абзалович — кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри підприємницького та корпоративного права ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана» — Розділ 8 (підрозділи 8.3, 8.4);

ДЗЯХАР Галина Іванівна — старший викладач кафедри підприємницького та корпоративного права ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана» — Розділ 5 (співавтор — ЧИХІРЬОВ Володимир Леонідович); Розділ 7 (співавтор — ШАТАЛОВА Лариса Миколаївна);

ДЯДЮК Анастасія Леонідівна — кандидат юридичних наук, доцент кафедри підприємницького та корпоративного права ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана» — Розділ 8 (підрозділ 8.2);

ЗАМРИГА Артур Вікторович — кандидат економічних наук, доцент кафедри підприємницького та корпоративного права ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана» — Розділ 2 (підрозділи 2.3, 2.4, 2.6); Розділ 8 (підрозділ 8.6);

ЗУБАЧОВА Ірина Сергіївна — асистент кафедри підприємницького та корпоративного права ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана» — Розділ 9 (співавтор — САГАЙДАК Юлія Вікторівна);

ІЛЬНИЦЬКА Надіра Фатехівна — старший викладач кафедри підприємницького та корпоративного права ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана» — Розділ 2 (підрозділи 2.2, 2.5);

КИКОТЬ Павло Валерійович — кандидат юридичних наук, доцент, професор кафедри підприємницького та корпоративного права ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана» — Розділ 8 (підрозділ 8.1);

КУЛАГА Еліна Вікторівна — кандидат юридичних наук, доцент кафедри підприємницького та корпоративного права ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана» — Розділ 8 (підрозділ 8.5);

ЛІТОШЕНКО Олена Святославівна — кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри підприємницького та корпоративного права ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана» — Розділ 2 (підрозділ 2.1); Розділ 3 (підрозділи 3.1, 3.2, 3.3); Розділ 4;

МОРОЗОВА Вероніка Олексіївна — асистент кафедри підприємницького та корпоративного права ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана» — Розділ 3 (підрозділи 3.4, 3.5);

НАМЯСЕНКО Ольга Кузьмівна — кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри підприємницького та корпоративного права ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана» — Розділ 10 (співавтор — БАЛЮК Ірина Анатоліївна);

ОСТАПОВИЧ В'ячеслав Миколайович — старший викладач кафедри підприємницького та корпоративного права ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана», адвокат — Розділ 6 (співавтор — БОРЕЦЬ Лариса Василівна);

САГАЙДАК Юлія Вікторівна — кандидат юридичних наук, доцент кафедри конституційного та муніципального права ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана» — Розділ 9 (співавтор — ЗУБАЧОВА Ірина Сергіївна);

ЧЕРНЕГА Віталій Миколайович — кандидат юридичних наук, доцент кафедри підприємницького та корпоративного права ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана» — Розділ 1;

ЧИХІРЬОВ Володимир Леонідович — старший викладач кафедри підприємницького та корпоративного права ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана» — Розділ 5 (співавтор — ДЗЯХАР Галина Іванівна);

ШАТАЛОВА Лариса Миколаївна — кандидат юридичних наук, доцент кафедри підприємницького та корпоративного права ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана» — Розділ 7 (співавтор — ДЗЯХАР Галина Іванівна).

ЗМІСТ

Передмова	6
Розділ 1. ГОСПОДАРСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ОБ'ЄКТ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ	10
1.1. Поняття, види та правові принципи (засади) господарської діяльності	10
1.2. Поняття та види господарських правовідносин. Правовідносини, що не входять до предмета господарсько-правового регулювання	13
1.3. Загальна характеристика джерел правового регулювання господарської діяльності	16
1.4. Основні засоби державного регулювання господарської діяльності	19
Розділ 2. СУБ'ЄКТИ ГОСПОДАРЮВАННЯ	30
2.1. Поняття та види суб'єктів господарювання	31
2.2. Порядок створення та припинення суб'єктів господарювання	32
2.2.1. Створення та державна реєстрація суб'єктів господарювання	32
2.2.2. Припинення суб'єктів господарювання	38
2.3. Правове становище підприємств	44
2.3.1. Поняття, ознаки та види підприємств	44
2.3.2. Правове становище підприємств державної власності	48
2.3.3. Правове становище комунальних підприємств	52
2.3.4. Правове становище та види підприємств колективної власності	53
2.3.5. Правовий статус приватних та інших підприємств	55
2.4. Правовий статус господарських товариств	56
2.5. Господарські об'єднання	65
2.6. Фізична особа як суб'єкт господарювання	70
Розділ 3. МАЙНОВА ОСНОВА ГОСПОДАРЮВАННЯ	80
3.1. Поняття та склад майна суб'єктів господарювання	81
3.2. Право власності — основне речове право у сфері господарювання	85
3.3. Інші речові права суб'єктів господарювання	90
3.4. Використання суб'єктами господарювання прав інтелектуальної власності	95
3.5. Цінні папери та корпоративні права в господарській діяльності	100
Розділ 4. ГОСПОДАРСЬКІ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ	108
4.1. Поняття та види господарських зобов'язань	108
4.2. Підстави виникнення господарських зобов'язань	113
4.3. Загальні засади виконання господарських зобов'язань	115
4.4. Підстави припинення господарських зобов'язань	121
Розділ 5. ДОГОВОРИ У СФЕРІ ГОСПОДАРЮВАННЯ	132
5.1. Поняття та види господарських договорів	132
5.2. Порядок укладання, зміни та розірвання господарського договору	136
5.3. Окремі види господарських договорів	142

Суб'єкти господарювання реалізують свою господарську компетенцію на основі *права власності, права господарського відання, права оперативного управління* (майнова основа господарювання) відповідно до визначення цієї компетенції в ГК України та інших законах.

Суб'єкт господарювання має право використовувати в своїй діяльності *печатки*. Водночас слід звернути увагу, що згідно ст. 58-1 ГК України використання суб'єктом господарювання печатки *не є обов'язковим*, а наявність або відсутність відбитка печатки суб'єкта господарювання на документі не створює жодних юридичних наслідків. Виготовлення, продаж та/або придбання печаток здійснюється вільно, без отримання будь-яких документів дозвільного характеру.

Суб'єкти господарювання надзвичайно різноманітні за своєю природою та багаточисельні за кількістю, тому в науці цивільного та господарського права їх зазвичай класифікують за різними критеріями, зокрема за порядком створення, за виконуваними функціями, за формами власності, за організаційно-правовою формою, залежно від кількості працюючих та обсягу валового доходу тощо.

Так, згідно із законодавчої класифікації, наведеною в ч. 3 ст. 55 ГК України, суб'єкти господарювання залежно від кількості працюючих та доходів від будь-якої діяльності за рік, можуть належати до:

- суб'єктів мікропідприємництва;
- суб'єктів малого підприємництва;
- суб'єктів середнього підприємництва;
- суб'єктів великого підприємництва.

Залежно від організаційно-правової форми суб'єкти господарювання можна поділити на підприємства, господарські товариства, кооперативи, організації, об'єднання підприємств, відокремлені підрозділи без статусу юридичної особи, фізичних осіб-підприємців та інші організаційно-правові форми, передбачені чинним законодавством.¹

2.2. Порядок створення та припинення суб'єктів господарювання

2.2.1. Створення та державна реєстрація суб'єктів господарювання

Порядок створення суб'єктів господарювання визначається ст.ст. 87–89 ЦК України, ст.ст. 56–58 ГК України, Законом України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань» від 15.05.2003 р., а також спеціальними законами, що визначають статус окремих суб'єктів господарювання (Закони України «Про господарські товариства», «Про акціонерні товариства», «Про банки і банківську діяльність» та ін.).

¹ Класифікація організаційно-правих форм господарювання ДК 002:2004 зі змінами, затверджена наказом Державного комітету України з питань технічного регулювання та споживчої політики від 28.05.2004 р. № 97.

Створення суб'єкта господарювання — це процес його заснування, що полягає у виконанні певних дій та проходженні законодавчо визначених процедур, результатом яких стає виникнення нового самостійного учасника господарських відносин, що має право здійснювати господарську діяльність.

Як було зазначено вище, до суб'єктів господарювання належать: 1) господарські організації, що мають статус юридичної особи та зареєстровані як такі в установленому законом порядку; 2) фізичні особи-підприємці, тобто громадяни України, іноземці та особи без громадянства, які здійснюють господарську діяльність та зареєстровані відповідно до закону як підприємці.

Отже, для господарських організацій-юридичних осіб і фізичних осіб-підприємців процедура створення буде різною.

Слід зауважити, що термін «створення» загалом можливо застосовувати лише до організацій. Фізична особа вже існує, але для отримання права на здійснення господарської діяльності вона має пройти процедуру державної реєстрації, тобто отримати статус підприємця.

Створення господарських організацій — юридичних осіб

За ст. 56 ГК України, яка фактично визначає питання створення лише господарських організацій, така організація як суб'єкт господарювання може бути заснована за рішенням:

1) власника (власників) майна. Наприклад, фізична особа приймає рішення заснувати приватне підприємство, наділивши його відокремленим майном;

2) органу, уповноваженого власником (власниками) майна. Так, при заснуванні державного підприємства такими вповноваженими органами можуть бути відповідні міністерства, інші органи державної виконавчої влади (див. Закони України «Про управління об'єктами державної власності», «Про Кабінет Міністрів України»);

3) інших органів, організацій і фізичних осіб у випадках, спеціально передбачених законодавством. Скажімо, унаслідок примусового поділу юридичної особи-монополіста за рішенням антимонопольних органів (на підставі Закону України «Про захист економічної конкуренції»).

Засновниками господарської організації визнаються особи, які приймають рішення про створення господарської організації та підписують установчі документи. Якщо інше не передбачено законодавством, засновником господарської організації може бути будь-яка особа, яка має право власності на майно незалежно від форми власності.

Волевиявлення засновників закріплюється в **установчих документах**, у яких визначається правовий статус господарської організації, що відрізняє їх від інших документів, необхідних для створення та легалізації господарської організації. За ч. 1 ст. 87 ЦК України установчі документи викладаються в письмовій формі та підписуються всіма учасниками (засновниками), якщо інше не встановлено законом.

За загальним правилом в установчих документах повинні бути зазначені найменування суб'єкта господарювання, мета й предмет господарської діяльності, склад і компетенція його органів управління, порядок прийняття ними рішень,

порядок формування майна, розподілу прибутків і збитків, умови його реорганізації та ліквідації, якщо інше не передбачено законом (ч. 2 ст. 57 ГК України).

До установчих документів господарських організацій належать:

1) **статут** — повинен містити відомості про найменування та місцезнаходження, мету й предмет діяльності, розмір і порядок утворення статутного капіталу та інших фондів, порядок розподілу прибутків і збитків, про органи управління й контролю, їх компетенцію, порядок прийняття ними рішень, порядок реорганізації та ліквідації суб'єкта господарювання, а також інші відомості, пов'язані з особливостями організаційної форми юридичної особи, передбачені законодавством (ч. 4 ст. 57 ГК України). Він може містити й інші відомості, що не суперечать законодавству, наприклад, порядок вступу до товариства та виходу з нього (ч. 1 ст. 88 ЦК України). Суб'єкт господарювання може створюватися та діяти на підставі модельного статуту, затвердженого Кабінетом Міністрів України, що після його прийняття учасниками стає установчим документом.¹ На підставі статуту діють акціонерні товариства, товариства з обмеженою відповідальністю, товариства з додатковою відповідальністю, кооперативи, державні комерційні підприємства, казенні підприємства, комунальні унітарні підприємства, приватні підприємства, статутні об'єднання підприємств;

2) **засновницький договір** — ним визначаються зобов'язання учасників (засновників) щодо створення господарської організації, порядок спільної діяльності щодо її утворення, умови передачі їй свого майна, порядок розподілу прибутків і збитків, управління діяльністю та участі в ньому засновників, інші умови діяльності організації, які передбачені законом, а також порядок її реорганізації та ліквідації відповідно до закону (ч. 3 ст. 57 ГК України, ч. 2 ст. 88 ЦК України). На підставі засновницького договору діють повні та командитні товариства, договірні об'єднання підприємств;

3) **положення** — визначає господарську компетенцію органів державної влади, органів місцевого самоврядування чи інших суб'єктів у випадках, визначених законом (ч. 4 ст. 57 ГК України);

4) **установчий акт** установи — указується її мета, визначаються майно, яке передається установі, необхідне для досягнення цієї мети, структура управління установою. Установчий акт може бути індивідуальний або спільний, а також може міститися в заповіті. Якщо в установчому акті, який міститься в заповіті, відсутні окремі із зазначених вище положень, їх встановлює орган, що здійснює державну реєстрацію (ст.ст. 87, 88 ЦК України).

Частиною 1 ст. 57 ГК України до установчих документів також віднесено рішення про створення суб'єкта господарювання—юридичної особи. Рішення фіксує волевиявлення засновника, але, на відміну від установчих документів, не закріплює її структуру та правовий статус. Форма рішення може бути різною й залежить від організаційно-правової форми юридичної особи, що створюється. Якщо засновник один, то його рішення може фіксуватися в односторонніх актах: наказах, ухвалах, постановах, розпорядженнях тощо.

¹ Поки що Кабінетом Міністрів України затверджено лише Модельний статут товариства з обмеженою відповідальністю (Постанова КМ України від 16.11.2011 р. № 1182).

Способами створення господарської організації є:

- 1) заснування нової господарської організації;
- 2) реорганізація діючої господарської організації (злиття, приєднання, виділ, поділ, перетворення);
- 3) примусовий поділ (виділ) діючої господарської організації за розпорядженням антимонопольних органів відповідно до антимонопольного-конкурентного законодавства.

Створення господарської організації зазвичай передбачає проходження трьох стадій: ініціативної, організаційної та легалізаційної.

Ініціативна стадія — це стадія формування ідеї, мети майбутньої організації, розробки бізнес-плану, пошуку партнерів і контрагентів, вибору оптимальної організаційно-правової форми тощо. На цій стадії не передбачається вчинення юридично значимих дій.

Організаційна стадія передбачає вчинення дій, які безпосередньо спрямовані на створення господарської організації: проведення установчих зборів, розроблення та затвердження установчих документів, визначення органів управління, вибір найменування та організаційно-правової форми¹ тощо.

Легалізаційна стадія — це стадія, на якій відбувається офіційне визнання господарської організації державою й набуття нею статусу юридичної особи. Легалізація відбувається шляхом державної реєстрації. Ця стадія є визначальною в процесі створення господарської організації. Крім державної реєстрації, вона включає в себе також отримання дозволів (ліцензій) на здійснення окремих видів господарської діяльності, реєстрацію в податкових органах, органах Пенсійного фонду України, органах державної статистики, відкриття рахунків в установах банків тощо.²

Фізична особа визнається суб'єктом господарювання в разі здійснення нею підприємницької діяльності за умови державної реєстрації її як підприємця без статусу юридичної особи (ст. 128, 58 ГК України). Таким чином, фізична особа має право займатися підприємницькою діяльністю, вступати у господарські відносини, а отже, бути суб'єктом господарювання за умови державної реєстрації її як фізичної особи-підприємця.

Державна реєстрація суб'єктів господарювання

Порядок державної реєстрації господарських організацій як юридичних осіб та фізичних осіб як підприємців визначається Законом України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань» від 15.05.2003 р. (далі — Закон про державну реєстрацію).

Державна реєстрація юридичних осіб і фізичних осіб-підприємців — це офіційне визнання шляхом засвідчення державою факту:

- створення або припинення юридичної особи,
- набуття або позбавлення статусу підприємця фізичною особою,

¹ Відповідно до Класифікації організаційно-правих форм господарювання, затвердженої наказом Держкомітету з питань технічного регулювання та споживчої політики від 28.05.2004 р. № 97.

² Кравчук В. М. Корпоративне право. Науково-практичний коментар законодавства та судової практики. Київ: Істина, 2005. С. 224–225; Господарське право України: Підручник: У 2 ч. / Андрєєва О. Б., Жорнокуй Ю. М., Гетманець О. П. та ін. Харків: Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2016. Ч. 1. С. 104–105.

– зміни відомостей, що містяться в Єдиному державному реєстрі юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань (далі — Єдиний державний реєстр), про юридичну особу та фізичну особу-підприємця,
– проведення інших реєстраційних дій, передбачених Законом про державну реєстрацію (ст. 1 Закону про державну реєстрацію).

Отже, зазначений Закон регулює питання державної реєстрації як створення, так і припинення господарської організації — юридичної особи, а також набуття фізичною особою статусу підприємця та припинення нею підприємницької діяльності.

Державну реєстрацію юридичних осіб і фізичних осіб-підприємців за загальним правилом здійснюють виконавчі органи сільських, селищних і міських рад, Київська та Севастопольська міські, районні, районні в містах Києві та Севастополі державні адміністрації, нотаріуси та акредитовані суб'єкти.¹

Згідно зі ст. 14 Закону про державну реєстрацію, документи для державної реєстрації можуть подаватися в паперовій або електронній формі. У паперовій формі документи подаються особисто заявником або поштовим відправленням. Документи в електронній формі подаються заявником через портал електронних сервісів.²

Загальні вимоги до оформлення документів, що подаються для державної реєстрації, містяться в статті 15 зазначеного Закону. Зокрема, документи мають бути викладені державною мовою (додатково, за бажанням заявника, й іншою мовою), написані розбірливо, не повинні містити підчистки, закреслених слів та інших виправлень. Установчий документ юридичної особи викладається в письмовій формі, прошивається, пронумеровується та підписується засновниками (учасниками) або вповноваженими ними особами, а також повинен містити відомості, передбачені законодавством і відповідати законодавству. Установчі документи банків, інших юридичних осіб, які згідно із законом підлягають погодженню Національним банком України або іншими державними органами, подаються з відміткою про їх погодження такими органами.

Найменування юридичної особи повинно містити інформацію про її організаційно-правову форму та назву й не може бути тотожним найменуванню іншої юридичної особи.

Розгляд документів, поданих для державної реєстрації, і проведення інших реєстраційних дій щодо юридичних осіб і фізичних осіб-підприємців здійсню-

¹ *Акредитованим суб'єктом* може бути юридична особа публічного права, у трудових відносинах з якою перебуває не менше як три державні реєстратори та яка до початку здійснення повноважень у сфері державної реєстрації уклала: договір страхування цивільно-правової відповідальності з мінімальним розміром страхової суми у тисячу мінімальних розмірів заробітної плати, установлені законом на 1 січня календарного року; договір з іншим суб'єктом державної реєстрації та/або нотаріусом (у разі коли акредитований суб'єкт здійснює повноваження виключно в частині забезпечення прийняття та видачі документів у сфері державної реєстрації). Акредитація суб'єктів і моніторинг відповідності таких суб'єктів вимогам акредитації здійснюються Міністерством юстиції України у порядку, установленому Кабінетом Міністрів України (п. 14 ч. 1 ст. 1 Закону про державну реєстрацію).

² *Портал електронних сервісів* – веб-сайт, організований як системне багаторівневе об'єднання різних ресурсів і сервісів для забезпечення максимального доступу до інформації та послуг у сфері державної реєстрації, ліцензування та дозвільної системи у сфері господарської діяльності (п. 11 ч. 1 ст. 1 Закону про державну реєстрацію).

ється впродовж 24 годин після надходження документів, крім вихідних і святкових днів.

За державну реєстрацію створення та припинення юридичної особи, а також реєстрацію набуття та припинення статусу фізичної особи-підприємця адміністративний збір не справляється.

Для державної реєстрації створення *юридичної особи* (зокрема й у результаті виділу, злиття, перетворення, поділу), подаються такі документи (ст. 17 Закону про державну реєстрацію):

- 1) заява про державну реєстрацію створення юридичної особи;
- 2) заява про обрання юридичною особою спрощеної системи оподаткування та/або реєстраційна заява про добровільну реєстрацію як платника податку на додану вартість, та/або заява про включення до Реєстру неприбуткових установ та організацій — за бажанням заявника;
- 3) примірник оригіналу (нотаріально засвідчену копію) рішення засновників, а у випадках, передбачених законом, рішення відповідного державного органу про створення юридичної особи;
- 4) установчий документ юридичної особи — у разі створення юридичної особи на підставі власного установчого документа;
- 5) документ, що підтверджує реєстрацію іноземної особи в країні її місцезнаходження (витяг з торговельного, банківського, судового реєстру тощо), — у разі створення юридичної особи, засновником (засновниками) якої є іноземна юридична особа;
- 6) примірник оригіналу (нотаріально засвідчена копія):
  - передавального акта — у разі створення юридичної особи в результаті перетворення або злиття;
  - розподільчого балансу — у разі створення юридичної особи в результаті поділу або виділу;
- 7) документи для державної реєстрації змін про юридичну особу, що містяться в Єдиному державному реєстрі, — у разі створення юридичної особи в результаті виділу;
- 8) документи для державної реєстрації припинення юридичної особи внаслідок злиття та поділу — у разі створення юридичної особи в результаті злиття та поділу;
- 9) документ, що містить інформацію про розмір обов'язкових платежів та інших обов'язкових витрат, сплата яких є необхідною для започаткування діяльності товариства, у випадку, передбаченому Законом про державну реєстрацію.

Слід зазначити, що за ч. 17 ст. 17 зазначеного Закону, створення відокремленого підрозділу юридичної особи (філії, представництва, відділення тощо) також потребує його державної реєстрації.

Для державної реєстрації *фізичної особи* підприємцем подаються такі документи (ст. 18 Закону про державну реєстрацію):

- 1) заява про державну реєстрацію фізичної особи підприємцем (форма 10, Наказ Міністерства юстиції України від 18.11.2016 р. № 3268/5);

2) заява про обрання фізичною особою спрощеної системи оподаткування та/або реєстраційна заява про добровільну реєстрацію як платника податку на додану вартість за формою, затвердженою центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної податкової й митної політики, — за бажанням заявника;

3) нотаріально засвідчена письмова згода батьків (усиновлювачів) або піклувальника чи органу опіки та піклування — для фізичної особи, яка досягла шістнадцяти років і має бажання займатися підприємницькою діяльністю, але не має повної цивільної дієздатності;

4) договір (декларація) про створення сімейного фермерського господарства — у разі державної реєстрації фізичної особи, яка самотійно або з членами сім'ї створює сімейне фермерське господарство відповідно до Закону України «Про фермерське господарство».

Інформація про державну реєстрацію фізичних осіб-підприємців є відкритою. Якщо особа розпочала підприємницьку діяльність без державної реєстрації, уклавши відповідні договори, вона не має права оспорювати ці договори на тій підставі, що вона не є підприємцем.

Після подачі документів державний реєстратор упродовж 24 годин може прийняти рішення про зупинення розгляду документів, поданих для державної реєстрації (на строк до 15 днів), та відмову в державній реєстрації. Таке рішення може бути прийнято виключно з підстав, передбачених ст.ст. 27 та 28 Закону про державну реєстрацію.

Дата внесення до Єдиного державного реєстру запису про проведення державної реєстрації юридичної особи або фізичної особи-підприємця є датою їх державної реєстрації.

Після державної реєстрації суб'єкт господарювання має також зареєструватися в податкових органах, органах Пенсійного фонду, органах державної статистики¹, відкрити рахунок у банку (обов'язково лише для юридичних осіб).

Для зайняття окремими видами господарської діяльності суб'єкт господарювання має отримати спеціальний дозвіл — ліцензію. Перелік видів діяльності, зайняття якими потребує отримання ліцензії, а також порядок її отримання регулюється Законом України «Про ліцензування видів господарської діяльності» від 02.03.2015 р. (докладніше про ліцензування — див. Розділ 1).

2.2.2. Припинення суб'єктів господарювання

Питання припинення суб'єктів господарювання врегульовані ст. 59 ГК України, ст.ст. 104–112 ЦК України, Законом України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань» від 15.05.2003 р., а також спеціальними законами, що стосуються окремих суб'єктів господарювання.

¹ За Законом про державну реєстрацію в день вчинення реєстраційної дії дані про зареєстровану юридичну особу чи фізичну особу-підприємця автоматично передаються до зазначених органів.

Передусім слід розрізняти поняття «*припинення / зупинення господарської діяльності суб'єкта господарювання*», що означає тимчасове припинення діяльності (внаслідок допущених порушень) із збереженням статусу суб'єкта господарювання, та «*припинення суб'єкта господарювання*», що означає припинення існування суб'єкта господарювання як такого, а не лише його діяльності, зникнення з правового поля. Останнє поняття щодо фізичної особи-підприємця формулюється як «*припинення підприємницької діяльності фізичної особи-підприємця*» (за Законом про державну реєстрацію), оскільки сама фізична особа не зникає. Саме такий запис в Єдиному державному реєстрі буде означати припинення статусу підприємця й відповідно його зникнення як суб'єкта господарювання.

Обмеження або зупинення господарської діяльності суб'єкта господарювання передбачене ст. 246 ГК України. Воно може бути застосовано у разі здійснення будь-якої господарської діяльності, що загрожує життю й здоров'ю людей або становить підвищену небезпеку для довкілля, адже така діяльність заборонена. Підстави й порядок обмеження та зупинення зазначеної діяльності, а також повноваження вповноважених органів приймати відповідні рішення встановлюються законом (докладніше — див. Розділ 6).

Надалі йтиметься про загальний порядок припинення суб'єктів господарювання як учасників господарського обороту.

Припинення господарської організації — юридичної особи

За юридичними підставами припинення господарської організації — юридичної особи може бути:

1) добровільним — за рішенням власника чи вповноваженого ним органу, учасників, відповідного органу юридичної особи, зокрема в зв'язку із закінченням строку, на який було створено юридичну особу, досягненням мети, для якої її створено, а також в інших випадках, передбачених установчими документами. Тобто ініціатива такого припинення виходить від самої юридичної особи або її власників (уповноважених ними органів);

2) примусовим — за рішенням суду або відповідного органу державної влади у випадках, прямо передбачених законом.

Припинення господарської організації може відбуватися у 2-х формах:

1) **реорганізація** (злиття, приєднання, поділ, перетворення) — передбачає перехід майна, прав та обов'язків до юридичних осіб- правонаступників (може бути один або кілька);

2) **ліквідація** — повне припинення юридичної особи як суб'єкта господарювання з припиненням всіх прав та обов'язків.

Основна відмінність між реорганізацією та ліквідацією полягає в тому, що в результаті реорганізації права та обов'язки юридичної особи переходять до інших юридичних осіб, а при ліквідації вони припиняються.

Юридична особа є такою, що припинилася, з дня внесення до Єдиного державного реєстру запису про її припинення (ст. 104 ЦК України).

Порядок припинення юридичної особи в процесі відновлення її платоспроможності або банкрутства встановлюється Кодексом України з процедур банкрутства (див. Розділ 7).

Рішення про припинення господарської організації — юридичної особи можуть приймати:

- учасники юридичної особи;
- орган юридичної особи, уповноважений на це установчими документами;
- відповідний орган державної влади — у випадках, передбачених законом;
- суд — у випадках, передбачених законом.

З метою припинення господарської організації — юридичної особи її учасники, відповідний орган юридичної особи чи державний орган повинні:

- прийняти рішення про припинення;
- призначити комісію з припинення (комісію з реорганізації, ліквідаційну комісію) і затвердити її персональний склад або ліквідатора та встановити порядок і строк заявлення кредитором своїх вимог до юридичної особи, що припиняється;
- примірники оригіналу (нотаріально засвідчені копії) документів, що фіксують зазначені вище рішення, протягом трьох днів з дати їх прийняття подати органу, що здійснює державну реєстрацію (ст. 105 ЦК України, ч. 10 ст. 17 Закону про державну реєстрацію).

До комісії з припинення юридичної особи (комісії з реорганізації, ліквідаційної комісії) або ліквідатора з моменту призначення переходять повноваження щодо управління справами юридичної особи.

Строк заявлення кредитором своїх вимог до юридичної особи, що припиняється, становить від 2 до 6 місяців з дня оприлюднення повідомлення про рішення щодо припинення юридичної особи.

Припинення господарської організації — юридичної особи шляхом реорганізації.

Реорганізація господарської організації — юридичної особи відбувається в одній із 4-х форм:

1) **злиття** — це спосіб припинення кількох юридичних осіб, коли їх майно, права та обов'язки переходять до однієї новоствореної юридичної особи — правонаступника (формула $A + B = C$);

2) **приєднання** — спосіб припинення однієї або кількох юридичних осіб, майно, права та обов'язки яких переходять до іншої юридичної особи — правонаступника, яка вже існує (формула $A + B = B$);

3) **поділ** — спосіб припинення юридичної особи, майно, права та обов'язки якої переходять до кількох нових юридичних осіб — правонаступників відповідно до розподільчого балансу (формула $A = B + C$). Юридична особа — правонаступник, що утворилася внаслідок поділу (B), несе субсидіарну відповідальність за зобов'язаннями юридичної особи, що припинилася (A), які згідно з розподільчим балансом перейшли до іншої юридичної особи — правонаступника (C). Якщо юридичних осіб — правонаступників, що утворилися внаслідок поділу, більше двох (B, C, D, E), таку субсидіарну відповідальність вони несуть солідарно;

4) **перетворення** — це зміна організаційно-правової форми (виду) юридичної особи, в результаті чого до нової юридичної особи переходять усе майно,

усі права та обов'язки попередньої юридичної особи (формула $A = B$). Наприклад, на основі приватного акціонерного товариства створюється товариство з обмеженою відповідальністю.

Злиття та приєднання є формами економічної концентрації, тому здійснюються із дотриманням антимонопольного законодавства (Закону України «Про захист економічної конкуренції» від 11.01.2001 р.).

Слід також звернути увагу на те, що установа як юридична особа не може бути реорганізована шляхом перетворення (ч. 4 ст. 104 ЦК).

За ст. 107 ЦК після закінчення строку для пред'явлення вимог кредиторами та задоволення чи відхилення цих вимог комісія з припинення юридичної особи складає передавальний акт (у разі злиття, приєднання або перетворення) або розподільчий баланс (у разі поділу), який має містити положення про правонаступництво щодо майна, прав та обов'язків юридичної особи, що припиняється шляхом поділу, стосовно всіх її кредиторів та боржників, включаючи зобов'язання, які оспорується сторонами. Передавальний акт і розподільчий баланс затверджуються учасниками юридичної особи або органом, який прийняв рішення про її припинення, крім випадків, встановлених.

У процесі реорганізації спочатку відбувається державна реєстрація припинення юридичної особи-попередника (або декількох), а потім державна реєстрація новоствореної юридичної особи- правонаступника (або декількох).

Для державної реєстрації припинення юридичної особи в результаті її реорганізації після закінчення процедури припинення, але не раніше закінчення строку заявлення вимог кредиторами, подаються такі документи:

- 1) заява про державну реєстрацію припинення юридичної особи в результаті її реорганізації;
- 2) примірник оригіналу (нотаріально засвідчена копія) розподільчого балансу — у разі припинення юридичної особи в результаті поділу;
- 3) примірник оригіналу (нотаріально засвідчена копія) передавального акта — у разі припинення юридичної особи в результаті перетворення, злиття або приєднання;
- 4) довідка архівної установи про прийняття документів, що відповідно до закону підлягають довгостроковому зберіганню, — у разі припинення юридичної особи в результаті поділу, злиття або приєднання;
- 5) документи для державної реєстрації створення юридичної особи — у разі припинення юридичної особи в результаті перетворення;
- 6) документи для державної реєстрації змін до відомостей про юридичну особу, що містяться в Єдиному державному реєстрі, — у разі припинення юридичної особи в результаті приєднання.

Припинення господарської організації — юридичної особи шляхом ліквідації

Відповідно до ст. 110 ЦК України та ст. 247, 248 ГК України підставою для ліквідації господарської організації-юридичної особи може бути:

- 1) рішення учасників або органу юридичної особи (добровільна ліквідація);
- 2) рішення суду (примусова ліквідація) — у таких випадках: через допущені порушення при створенні юридичної особи, які не можна усунути — за позо-

вом учасника юридичної особи або відповідного органу державної влади; в інших випадках, встановлених законом (наприклад, в якості адміністративно-господарської санкції), — за позовом відповідного органу державної влади.

Слід зазначити, що за загальним правилом господарська організація — юридична особа не може бути напряму ліквідована за рішенням державного органу. Тільки за його ініціативою (при поданні позову) у передбачених законом випадках — судом. Хоча, наприклад, банк може бути ліквідований у разі відкликання Національним банком України банківської ліцензії у випадках, передбачених ст. 77 Закону України «Про банки і банківську діяльність» від 07.12.2000 р.

Загалом існує два види процедур ліквідації:

- 1) процедура ліквідації юридичної особи, що не пов'язана з банкрутством;
- 2) ліквідаційна процедура в справі про банкрутство.

Загальну процедуру ліквідації господарської організації — юридичної особи, не пов'язану з її банкрутством, можна викласти у вигляді кількох етапів.

1. Етап прийняття рішення про ліквідацію передбачає:

- 1) прийняття вповноваженими суб'єктами, зазначеними вище, рішення про ліквідацію господарської організації-юридичної особи;
- 2) призначення ліквідатора або ліквідаційної комісії із затвердженням її персонального складу, установа порядку та строків заявлення кредитором своїх вимог до юридичної особи, що ліквідується (від 2 до 6 місяців);
- 3) передання документів, що фіксують зазначені вище рішення, органу державної реєстрації протягом трьох днів з дати їх прийняття.

2. На етапі роботи ліквідаційної комісії (ліквідатора) виявляються вимоги кредиторів і визначається майнова база для розрахунків з ними. З цією метою ліквідаційною комісією (ліквідатором) вчиняються наступні дії: 1) стягнення дебіторської заборгованості та повідомлення боржників про ліквідацію юридичної особи, заявлення вимог і позовів про стягнення заборгованості з боржників юридичної особи; 2) розгляд вимог кредиторів і повідомлення про результати їх розгляду (ч. 6 ст. 105 ЦК України); 3) повідомлення учасників юридичної особи, суду або органу, що прийняв рішення про припинення юридичної особи, про її участь в інших юридичних особах та/або надання відомостей про створені нею господарські товариства, дочірні підприємства; 4) закриття рахунків, відкритих у фінансових установах, крім рахунка, який використовується для розрахунків з кредиторами під час ліквідації юридичної особи; 5) інвентаризація майна юридичної особи та пов'язаних з нею структур (філій, дочірніх підприємств тощо); 6) повернення майна, яке перебуває в третіх осіб; 7) закриття відокремлених підрозділів юридичної особи (філій, представництв); 8) звільнення працівників юридичної особи, що припиняється; 9) повернення органам державної влади, органам місцевого самоврядування документів, що підлягають поверненню (ліцензій, інших документів), а також печаток і штампів; 10) складання та подання органам доходів і зборів, Пенсійному фонду України та фондам соціального страхування звітності за останній звітний період до моменту затвердження ліквідаційного балансу; 11) після закінчення строку для пред'явлення вимог кредиторами — складання *проміжного ліквідаційного балансу*, що

включає відомості про склад майна юридичної особи, яка ліквідується, перелік пред'явлених кредиторами вимог і результат їх розгляду, та затверджується учасниками юридичної особи, судом або органом, що прийняв рішення про ліквідацію юридичної особи (ст. 111 ЦК України).

3. Етап задоволення вимог кредиторів

Згідно зі ст. 112 ЦК України, у разі ліквідації платоспроможної юридичної особи вимоги її кредиторів задовольняються в такій черговості:

1) передусім задовольняються вимоги щодо відшкодування шкоди, завданої каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю, та вимоги кредиторів, забезпечені заставою чи іншим способом;

2) у другу чергу задовольняються вимоги працівників, пов'язані з трудовими відносинами, вимоги автора про плату за використання результату його інтелектуальної, творчої діяльності;

3) у третю чергу задовольняються вимоги щодо податків, зборів (обов'язкових платежів);

4) у четверту чергу задовольняються всі інші вимоги.

Вимоги однієї черги задовольняються пропорційно сумі вимог, що належать кожному кредитору цієї черги.

У разі недостатності в юридичної особи, що ліквідується, коштів для задоволення вимог кредиторів, ліквідаційна комісія (ліквідатор) організовує реалізацію майна юридичної особи (ч. 9 ст. 111 ЦК України).

4. Складання ліквідаційного балансу

Після завершення розрахунків з кредиторами ліквідаційна комісія (ліквідатор) складає ліквідаційний баланс, забезпечує його затвердження учасниками юридичної особи, судом або органом, що прийняв рішення про припинення юридичної особи, і забезпечує подання органам доходів і зборів.

5. Передача майна учасникам

Майно юридичної особи, що залишилося після задоволення вимог кредиторів (зокрема за податками, зборами, єдиним внеском на загальнообов'язкове державне соціальне страхування та іншими коштами, що належить сплатити до державного або місцевого бюджету, Пенсійного фонду України, фондів соціального страхування), передається учасникам юридичної особи, якщо інше не встановлено установчими документами юридичної особи або законом.

6. Завершальний етап

Документи, що підлягають обов'язковому зберіганню, передаються в установленому законодавством порядку відповідним архівним установам.

Ліквідаційна комісія (ліквідатор) забезпечує подання державному реєстратору документів, передбачених для проведення державної реєстрації припинення юридичної особи в установленій законом строк, а саме:

1) заяву про державну реєстрацію припинення юридичної особи в результаті її ліквідації;

2) довідку архівної установи про прийняття документів, що відповідно до закону підлягають довгостроковому зберіганню (ч. 13 ст. 17 Закону про державну реєстрацію).

Законом про державну реєстрацію також передбачено спрощену процедуру державної реєстрації припинення юридичної особи шляхом її ліквідації (ст. 25).

Юридична особа є такою, що припинилася, з дня внесення до Єдиного державного реєстру запису про її припинення (ст. 104 ЦК України).

Припинення підприємницької діяльності фізичної особи-підприємця

Фізична особа припиняє свою діяльність як підприємець з таких підстав:

- ✓ власне рішення про припинення підприємницької діяльності;
- ✓ смерть фізичної особи-підприємця;
- ✓ постанова судового рішення про визнання фізичної особи-підприємця безвісно відсутньою або оголошення померлою;
- ✓ постанова судового рішення про обмеження дієздатності фізичної особи або визнання її недієздатною;
- ✓ постанова судового рішення про визнання фізичної особи-підприємця банкрутом.¹

Для державної реєстрації припинення підприємницької діяльності фізичної особи-підприємця подається один з таких документів (ст. 18 Закону про державну реєстрацію):

1) заява про державну реєстрацію припинення підприємницької діяльності фізичної особи-підприємця за її рішенням — у разі державної реєстрації припинення підприємницької діяльності фізичної особи-підприємця за її рішенням;

2) ксерокопія свідоцтва про смерть фізичної особи, судове рішення про визнання фізичної особи безвісно відсутньою — у разі державної реєстрації припинення підприємницької діяльності фізичної особи-підприємця в зв'язку з її смертю, визнанням її безвісно відсутньою або оголошенням померлою.

Ліквідацію юридичної особи внаслідок визнання банкрутом розглянуто в Розділі 7.

2.3. Правове становище підприємств

2.3.1. Поняття, ознаки та види підприємств

Як справедливо зазначають науковці, підприємствам належить домінуюче місце серед суб'єктів господарювання, тому законодавчий інститут підприємства як суб'єкта господарювання є центральною частиною системи господарського права України, його правовою основою.²

Відповідно до ст. 62 ГК України **підприємство** — це самостійний суб'єкт господарювання, створений компетентним органом державної влади або органом місцевого самоврядування або іншими суб'єктами для задоволення суспільних та особистих потреб шляхом систематичного здійснення виробничої, науково-дослідної, торговельної, іншої господарської діяльності в порядку, передбаче-

¹ Вінник О. М. Господарське право: Курс лекцій (загальна частина). К.: Ліра-К, 2017. С. 71–72.

² Щербина В. С. Господарське право: Підручник. 6-те вид., перероб. і допов. К.: Юрінком Інтер, 2013. С. 141.